

עלון האגודה

האגודה לטיפוח חברה ותרבות, מורשת יהודי תימן מסודו של עובדיה בן-שלום

גיליון מס' 45

www.teman.org.il | hatemanim@gmail.com | 09-8331325 | 580013522 עמותת מס' 580013522

חברים המבקשים לקבל את העלון בדואר על מנת להפיץ את העלון במקום מגוריהם יכולים לפנות אלינו בטלפון או בדוא"ל

דבר יו"ר האגודה

ד"ר יגאל בן שלום

ספור נוסף הוא חלומו של הרב יחיא צאלח, הרב הראשי של יהודי תימן: פעם בתימן לא ירדו גשמים במשך זמן רב. רעב כבד היה בארץ ואז החליט הרב יחיא צאלח לעשות "שאלת חלום". בחלומה התגלה לו: פלוני בן פלוני יעבור לפני התיבה וירדו גשמים. בבקר השכם מיהר הרב לאותו איש ואמר לו: - קום התפלל וירדו גשמים. אמר: מה אני ומי אני? איך אתפלל? אך הרב ציוה עליו ברוגזה: - קום התפלל! מה לעשות? אין ברירה. קם האיש והלך לבית הכנסת כדי לקיים את דברי הרב. והיתה לו אדרת עבה, כאותן האדרות שלובשים בתימן. ולאדרת ארבע כנפות, ובסופן ציציות. מה עשה האיש? לקח את אדרתו, סחט את כולה והתחיל לקרוע את הציציות ואגב קריעה צווח: - אתה, בשמיים למעלה, מה יהיה על הילדים? ימותו מרעב? שומע אתה? או שתיתן גשם או שאני קורע את הציציות. ועוד האיש צועק וצווח, השמיים התקדרו בעבים וגשם חזק התחיל לרדת. (עליזה שנהר, "למהותה של אגדת עם יהודית תימנית". בתוך: "ארחות תימן", בהוצאת מכון שלום לשבטי ישורון, ירושלים התשמ"ד).

חודש חשוון מאחד את עם ישראל, בבקשת גשמים. לאחר "תפילת הגשם" בשמחת תורה, מבקשים על הגשם ב ז' בחשוון, דחיית הבקשה נובעת מהרצון להמתין שאחרון עולי הרגל גיע לביתו. שאילת הגשמים השתרשה ביהדות באגדות עממיות, במסורות מקראיות ותלמודיות החל מאליהו הנביא וחוני המעגל ועד לסיפורים העוברים מדור לדור בקהילות ישראל השונות.

אביא בפני הקורא שני סיפורים מהווי יהודי תימן.

"פעם הייתה בעיר אל ביד'ה עצירת גשמים" והיתה מגיפה בישמעאלים וכל יום מתים מהם הרבה, בצורת קשה היתה זו, אין לחם, אין אוכל ואין שעורה עד שהגיעו "מן מסחת אל רובעה בריאל". (מידה קטנה של קטניות, אות ליוקר השערים). כשראו שעצירת הגשמים ודאית, בא אל עאמל (המושל) ואמר שצריכים תפילה. עמדו הישמעאלים בתפילתם שיהיו גשמים ולא נענו. עמדו בתפילתם שלושה ימים נוספים ושוב לא נענו.. חזרו אליו ואמרו לו: התפללנו ולא באו גשמים". רכב על חמורו ובא אל צאלח מוסא צוברי, שהיה ראש הקהל, בקש שיתפללו היהודים. אולי ירחם ה' עליהם והסכים. שלח צאלח מוסא לכל בתי הכנסת וביקש שיבואו ויתפללו לגשמים. קבעו יום אחד ולקחו עמם שור אחד, וכולם מקטנם ועד גדולם באו אל בית הקברות והתחילו לשאת קולם ב"אשרי האיש..." עד שהגיעו ל"נשאו נהרות קולם..." והענן עלה. כשגמרו לשחות את השור, נלקח את הבשר ולחלק בשרו לעניי העיר, והגשמים התחילו. יצאו האנשים בתקיעת שופר וקראו: יגדל אלוהים חי וישתבח" ובאו מבית הקברות. עד שהגיעו לביתם והם רטובים מהגשמים. הייתה זו פליאה לישמעאלים שאמר: " כמה התפללנו ועשינו מה שעשינו ולא עזר. אבל אללה נענה לאלה היהודים, זרע קדושים הם, והביא גשמים עלינו. וכך עלה כבוד היהודים והגיע עד המלכות.

בחודש שעבר, חודש תשרי, האגודה לטיפוח חברה ותרבות, תיעוד ומחקר קיימה טקס מרגש של חלוקת מלגות לסטודנטים בתל אביב. כל הסטודנטים התבקשו, לקראת קבלת המילגה, לראיין קרובים, שכנים ידידים או ותיקי עולי תימן אשר סיפרו את סיפור חייהם בתימן, עלייתם ארצה וראשית התיישבותם בארץ. אנו מייחסים חשיבות רבה לתיעוד אבותינו ואמותינו, הנצחת פעילותם, אורח חייהם ותרומתם לחברה. בטקס הוצגו סיפורים מרגשים של המרואיינים. בחודש סכלו נקיים כנס חוקרים של המכון שלנו לחקר יהודי תימן, (כ' בכסלו תש"פ 18.12.2019) וחמישה ימי עיון ותרבות באילת (כ"ד בכסלו תש"פ 22.12.2019).

עותניאל מנצח

שצבע התכלת דומה לשחור. ומדברי הגר"קאפח עולה, שהתכלת וצבע 'קלא אילן' דומים מאוד לצבע השחור: "הלא תכלת וקלא אילן מזוהים עם השחור במשנת רבנו".

ובספר 'סערת תימן' תיאר המחבר את השתלשלות צבעה של הטלית בתימן: "לפנים השתמשו בתימן בטלית מבד לבן כחול בפסים, לטלית קראו 'סגאדה' מאוחר יותר נהגו בטלית שחורה העשויה מצמר כבשים אריגת יד יפה דקה ומצויצת והיא מיוחדת במינה ומשמשת אך ורק כטלית לשבת, זו נקראת 'שמלה בלדי'. בעשרות השנים האחרונות רוב הצבור כגדולים כקטנים קנו להם טלית מאלה המקובלים בכל תפוצות ישראל הבאים מחוץ לתימן".

המג"א כתב שצבע הטלית ראוי להיות דווקא לבן: "ובזמנינו נוהגים לעשות את הטלית מצבע לבן", – משום להדמות לדרכי יתברך, שכתוב "לבושה כְּתִלְגַּחָר". והשתילי זיתים השמיט את דברי המג"א וכתב רק את דברי הט"ז: "שראוי למדקדק לעשות ארבע כנפות לבן או שכל הטלית תהיה לבנה כשהציציות לבנים, אבל לא הקפיד על טלית לבנה דוקא, משום שבתימן לא נהגו לדקדק בזה". וכך כתב ר' שלמה לוריא בספרו 'ים של שלמה': "דהמיימוני כתב בסוף הלכות ציצית דכל הצבעונים כשרים בטלית, בין אדומים בין ירוקים, וכן הא"ח כתב משמו, מ"מ לא נהגינו כן הכי אדאפשר, אע"ג דגבי ארבעה כנפות שהוא טלית קטן לא קפדינו, ועושין בכל צבע, וכן ראיתי מורי מהר"ר דוד הזקן שהיה [לן] טלית קטן שחור".

יוצא אפוא, שבתימן צבעה של הטלית לא היה כפי שעניינו רואות ולזר זר בימינו אנו, אלא היו בצבע מיוחד, והוא השחור, ולא רק אלא גם צבעים אחרים, וע"כ ראוי לנו לשמור על מסורת אבות היותר קדומה, או לפחות להנהיג דברים אלו בימים כמו תשעה-בבא, צומות ותעניות שבהם ראוי להתעטף ב'שמלה' שצבעה שחור וכך להגיע לידי הכנעת הלב בצורה מהירה ומיוחדת יותר.

מהו צבעה של הטלית? האם עליה להיות בצבע לבן או לבן עם פסים שחורים? ושמה על הטלית להיות בצבע שחור כפי שהיה צבעה בקרב יהודי תימן? ושמה אין לטלית צבע מוגדר ורצוי וכל צבע מן הצבעים ראוי לה? דברים אלה נראה בקצירת האומר במאמר קצר זה (מאמר זה הוא חלק מפרק בספרי 'ציצית בראי הרמב"ם ומפרשי חז"ל'). יש לעיין במנהג תימן, מדוע צבע הטלית שהיתה מצויה עמם, ונקראה 'שמלה', היתה בצבע שחור? ויש לציין שטלית זו שימשה אותם במשך כל היום לכל שימושיהם, היינו, לקניות, לימוד, חימום וכיוצ"ב.

בקובץ הלכה ומסורה סופר שהגר"א התעטף בטלית גדולה כל היום: "ומובא בשם הגר"ש זצ"ל שהגר"א לא לבש טלית קטן של צמר, משום שהיה לבוש בטלית גדול של צמר כל היום". ועוד הובא שם: "ואין מנהגו כן, ולמעשה בתימן נהגו ללבוש טליתות בצבעים שונים, ועשו את הציציות רק לבנים, ולא שמענו שהניחו בכנפות צבע לבן". חשוב לציין, כי בעבר כאשר היתה תכלת בציצית, גם חלק מכנף הטלית היה צבוע בתכלת, וצבע התכלת הוא גוון "שחרחר". וכן פירש רש"י: "שצבע שחור דומה לצבע התכלת".

מדברים אלו אנו למדים, שצבע התכלת שכתוב בתורה אינו צבע התכלת שרגילים בו בימינו. ולכן, לפי האמור לעיל שצבע הטלית בגוון התכלת, ברור הוא מנהג תימן שטליתם היתה בצבע שחור, ובודאי לאור פירוש רש"י: "דומה לרקיע המשחיר לעת ערב". וכפי שפסק רבנו הרמב"ם: "היתה כולה תכלת עושה לבן שלה משאר צבעונין חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת". ונעייין בפייהמ"ש לרבנו הרמב"ם שם תרגם את התכלת לערבית במילה: "אלאזרק", והרב יוסף קאפח העיר שם שמילה זו בערבית היא "גון כחול כהה מאד", ומובן שכחול כהה זה קרוב מאוד לשחור, שהרי יהודי תימן הלכו עם הטלית הכהה, ומכאן מובנים דרכם ומנהגם, ובודאי לאור דברי רבנו הרמב"ם שפירש

מחבריו ואני מעלה אותו לדרגה של זהות, הוא הופך אצלי למושג, וכל אימת שארצה אותו 'אקרא' לו אלי, כך שיש כאן חיברות והתקשרות של השניים זל"ז; ועל זה ייאמר: 'אני קיים – כי יש לי שם שעושה רושם!' הביטוי 'לשם מה?' נותן אבחנה מדוייקת למשמעות המלה 'שם' – לשם הדבר, לתכלית ולמטרה; ההכרזה על השם – מגדירה את תכליתו ואפיו של נושא השם ומודיעה לסביבה שזו תהיה מציאותו של נושא השם בעתיד, ופעמים גם גורלו ("לכל איש יש שם"): 'שת' – ממנו 'יושלת' העולם מחדש; 'אברהם' – ייעודו להיות 'אב המון גויים'; 'רחל' עתידה לרעות את 'הרחלים', הכבשים; 'יוסף' נולד כדי שה' 'יוסף' לרחל בן אחר; שמואל יעבוד כל חייו 'לשם האל' וימליך את שאול; דוד – כי הוא 'ידיד' של כולם; האחים יבל, יובל ותובל קין – כי ייעודם 'להוביל' להתפתחות הציביליזציה; נחל ארנון נקרא ע"ש הגעש 'ורנית' המים; ואיזור ה'שרון' – על כי כולו 'מישור', ישר, וכך הלאה.

השמות שקרא (אדם) לכל אחד לפי טבעו שידע בו חכמתו; והנה ידע האדם, בשעה שראה אותו, טבע כל אחד מהם ומנהגו... ופירושו: "וכל אשר יקרא לו האדם הוא שמו" – הוא שמו – הנאות לו לפי טבעו" (הרד"ק ב' ל"ט). לפי זה ידע אדם להבחין בשרשו ובמהותו של כל בעל חיים, באשר חנן אותו ה' בחכמה א-לוהית, ויתרה מזאת – הוא ידע איזו נקבה מתאימה לאיזה זכר, וכך למשל 'שידך' את האתון לחמור, חמור – מבנה גופו מתאים להעמסת 'חומר' רבים, והאתון – צועדת בכבודות כשהיא 'איתנה'; הלבאייה 'שודכה' לאריה כי היא 'מתלהבת', להוטה אחר הטרף, וכיוצא בזה. תורת החסידות מבארת שהשמות הם צירופי האותיות שמהם מקבל כל נברא את חיותו; הסוס מקבל את חיותו ע"י צירופי האותיות ס-ו-ס, ולכן הוא 'שש' וצוהל; השרץ – כי הוא 'רץ' על ה'ארץ'; האנפה – באשר היא כעסנית, 'מתאנפת';

הבריאה שבפרשת בראשית לא הושלמה עד שהאדם הראשון לא נתן שמות ל'נפש החיה': "וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלַעֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה" (ב' כ'); כמו כן הזוגיות של אדם וחוה לא התממשה לכדי הורות עד שלא נתן שם לאישה: "וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה" (ג' כ'), ורק אח"כ: "וַהֲאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ" (ד' א'). ומפליא הוא מאוד שעד פרק ה' לא מוזכר ולו פעם אחת שהקב"ה נתן לבריאה שמות. אמנם שלוש פעמים נאמר שה' 'קרא' לאובייקטים: 'לאור יום' (א' ה'); 'לרקיע שמים' (א' ח'); 'ליבשה ארץ' (א' י) – אלא שאין כאן 'קריאה בשם' אלא כפי שמציין המדרש: ה' קרא לאור וציווהו לשמש ביום, וקרא לחושך וציווהו לשמש בחושך (פסחים ב' א'); ז"א, ש'קרא' במשמעות: זימן אותו כדי לתת לו תפקיד, ורק אצל אדם נאמר 'לקרוא בשם'.

הקב"ה ייעד מלכתחילה את מלאכת קריאת השמות למלאכים, אך הם לא עמדו במשימה, ולכן: "העבירן לפני אדם, אמר לו: זה מה שמו? אמר: זה שור, זה חמור, זה סוס וזה גמל. ואתה, מה שמך? אמר לו: אני נאה להיקרא אדם, שנבראתי מן האדמה. מה שמי? אמר לו: לך נאה להקראות א-דני, שאתה אדון בריותי. אמר ר' אחא: 'אני ה' הוא שמי' – שקרא לי אדם הראשון" (בראשית רבה י"ז). אמנם בסיכום "זה ספר תולדות אדם" נאמר: "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה" (ה' ב'), אך 'אדם' בפסוק זה אין כוונתו לשם פרטי אלא 'אדם' כללי, כדי להדגיש שאין אפלייה בין גבר לאישה ושניהם נקראים 'אדם', באשר הם דומים לקב"ה בדמיון ובדעת, ואי לכך הם זכו בבחירה חופשית.

אדם לוקח גוש סלע ונותן לו צורה על מנת לעשותו רב תועלת, בחינת כלי או חפץ אמנותי, ובכך הגוש הגולמי עולה מדרגה, ועתה יש לו משמעות עבור האדם. כך גם לגבי קריאת שמות; ישנה פה אמירה שלי כנותן השם, שהדומם או החי שלפני מובדל

משה אוסי

הגמל – כי הוא 'גומל' רק טוב לאדם; הַפֶּרֶס – כי הוא 'פורס', שובר עצמות; העורב – בגלל שחרותו, מלשון 'עָרַב', התנשמת והינשוף, כי הם 'נושמים' ו'נושפים', ואיך זיל גמור. ה' העניק לאדם את היכולת לקרוא בשם כדי שיע"י כך הוא יבסס את שלטונו על החי ויִרְאֶה בעלות וריבונות על הבריאה – הקב"ה מביא אותם אליו כדי שירְדֶה בהם ויכבוש אותם, ומתן השמות מאשרר זאת; ובכך הוא גם מחקה את בוראו שעליו נאמר: "לְכֶלֶם שְׁמוֹת יִקְרָא" (תה' קמ"ז ד') או "קָרָאתִי בְשֵׁמֶךָ לִי אֶתֶּה" (ישע' מ"ג א'). אדם נתן לאשתו שני שמות – שם כללי – 'אשה' (רש"י ב' כ"ג: לשון נופל על לשון, מכאן שנברא העולם בלשון הקדש), ושם פרטי – 'חוה' – "כי היא אם כל חי", ובכך הפך לאדונה של האישה בקיימו את צו ה': "וְאֵלֶּךָ אִישׁוֹ תִשְׁקֶתָּהּ וְהוּא יִמְשָׁל-בָּךְ" (ג' ט"ז).

ששלוש המלים האלו קשורות לרוממות ולהתנשאות (בערבית המלה 'שמים' היא – 'סמא', ונגזר ממנה פועל במשמעות: עלה, התרומם, שאף ל... השם סאמי=המרומם), לומר לך שע"י נתינת שם אני מרומם ומעלה את הדבר/החי ומעניק להם משמעות, מטרה, זכרון ועצמיות (=המשגה). ואולי המשפט 'נעשה לנו שם' (במגדל בבל) – יהיה פירושו: נפאר ונאדיר את שמנו ונרומם אותנו מעלה ע"י עשייה יוצאת דופן. ומעניין לציין ששתי המלים, הן 'שם' והן 'שמים', מופיעות בסיפור 'מגדל בבל', באשר הם ביקשו להאדיר את שמם ע"י בנייה שתרומם אותם אל-על לשמים: "הִבְהֵ נִבְנֶה-לָנוּ עִיר וּמְגִדָּל וְרֵאשׁוֹ בְשָׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם" (י"א ד'). ולא פלא הוא שמיד לאחר קריסת מגדל בבל מופיע אברהם אבינו עם ההבטחה הא-לוהית של "ואגדלה שמך" (י"ב ב') – לומר לך שהאדרת השם היא רק בעזרת... ה'.

לסיכום נושא ה'שם' ראוי להזכיר כי שורש זה נמצא בעוד שתי מלים: נשמה ושמים, ויוצא

מקור השם מרחשוון

"בחשוון ירד יורה ועל גגי רקד" – כתבה נעמי שמר. בתנ"ך נקרא שם החודש 'בול': "וּבִשְׁנֵה הָאֶחָת עֲשָׂרָה בְּיָרֵחַ בּוֹל הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי" (מל"א ו' ל"ח), כי בו יורדים גשמים ומלחלחים את את הארץ (בלל=לחות, וכדי לקשור אותו למבול נוסף לו מ'). וי"א ע"ש היבול של השנה החולפת, או כי אז נובל הכל.

שם החודש הוא 'מרחשוון'. יש המסבירים, כי 'מר' פירושה טיפות עפ"י הכתוב בישעיה (מ' ט"ו): "הן גוים כמר מדלי וקשחק מאזנים נחשבו", מפני שאז מתחיל לרדת המטר. אך כידוע שמות החודשים אינם עבריים, והם עלו מבבל, ובאכדית נקרא החודש וְרַחַ-שִׁמְנָן = הִירַח הַשְּׁמִינִי, באשר הוא החודש השמיני מניסן. האותיות ו' ו-מ' התחלפו (כמו: ארגון/ארגמן; שלוח/שלום; ערוה/ערום), וקיבלנו מְרַחַ-שׁוֹן שהשתנה למרחשוון. ובבדיחותא אומרים שלתלמידים 'מר' (ב)חשוון, כי אין... חופשות. ונסיים במה שכתב המשורר יהודה אלחריזי: חודש מרחשוון יפה וטוב, והוא במיני מעדנים דשן ורטוב. שיהיה לנו חורף גשום!

לקי"י

האגודה לטיפוח
חברה ותרבות
מזמינה את חבריה
לימי עיון ותרבות

5 ימים בחג החנוכה באילת

ערן צנחני

ברכה כהן

ציון גולן

גיא יהוד

אביעד יחיא

ראם כהן

אמיר שוהר

מלון ליאונרדו
פלאזה אילת
22-26.12.2019
כ"ד-כ"ו בכסלו התש"פ

הרצאות מרתקות

עלות לזוג: 3,800 ש"ח חצי פנסיון | לא כולל הסעה | הגברה: שלמה תם, קלידן: עידו כהן
משרדי האגודה 09-8331325 | יפה לוי 054-3516699 | מירב קעטבי 050-8780060

לפרטים וזר שמה: משרד האגודה 09-8331325, יוסי בין צור, יפה לוי 054-3516699, אהובה 050-2399543, מירב קעטבי 050-8780060, איל הפעילים: ציון אורק 052-5550120, אורי רעום גר 053-2775008, שלמה עוזרי 050-5957572, שאול ליבי 050-7672906, משה חריר 050-8515617, שמשון לוי 050-6704448, צביה כונבי 052-5948334, צביה ציון 054-4554751, שלמה מקבילי 050-5262298, נחום גריירי 050-7701196, נעמי עטיה 052-5301993, ציפורה חביב 053-3772263

החילבה - מאכל תימני או כלל יהודי ועולמי?

ד"ר משה גברא

רבינו נתן מרומי, בספר הערוך (1035-1106) מתרגם את השם תלתן לחילבא/חולבא בערבית, וכתב: "חולבא בלשון ישמעאל, והוא מין הזרעונים כמין עדשים, והוא מר בתחילתו וכששורין אותו במים נמתק". והרמב"ם כתב: "תלתן ידוע, ובערבי חלבה, וידוע, כי תרומה ומעשר שני אין חייב בהן אלא הזרעים הנאכלים בלבד ודין ההקדש והשביעית והכלאיים נוהג בזרעים ובעץ והתלתן טעם עזו כטעם זרעו קרובים זה לזה". רבינו עובדיה מברטנורא כתב: "תלתן בערבי חולב"א ובלע"ז פינגריג"ו".

בעוד שבסוגיא התלמודית שרומז אליה הרב קאפח לא כתובה במפורש המילה חילבה או תלתן בשמה העברי, אלא רק בפרשני התלמוד, במחקר זה מצאתי ארבע סוגיות נוספות מהמשנה ומהתלמוד, בהם כתוב במפורש תלתן, וממן ניתן ללמוד, כי מאכל החילבה היה נפוץ מאוד מאז שנכנסו בני ישראל לארץ ישראל, בהנהגתו של יהושע בן נון, דהיינו ארבע מאות וארבעים שנים לפני בניית בית ראשון.

תקנה זו של יהושע בן נון העוסקת בתלתן-חילבה נפסקה להלכה ברמב"ם (נזקי ממון פרק ה' הלכה ג'): "עשרה תנאים התנה יהושע ובית דינו בשעה שחלק את הארץ, ואלו הן... ג) וכן התנה שיהיה כל אדם מותר ללקט עשבים העולין מאליהן בכל מקום חוץ משדה תלתן שזרעה לבהמה..."

המסקנה המרכזית שניתן להסיק מסוגיא זו היא, כי בזמן שבני ישראל נכנסו לארץ, מאכל החילבה היה ידוע ומפורסם, וכי יהושע בן נון התנה עשרה תנאים כשנכנסו לארץ, ואחד התנאים עוסק בתלתן, שמותר לרעות את הצאן וללקוט עצים בשדות אחרים חוץ מתלתן. ועוד ניתן להסיק מסוגיא זו, כי גידלו את התלתן-חילבה הן לזרעים, הוא מאכל החילבה למאכל אדם, והן "לזירין" לעשבים למאכל בהמה. וכן ניתן ללמוד שאכלו גם את התמרות שבתלתן, דהיינו, העלים הרכים

מאות השנים האחרונות ה"חילבה" נחשב מאכל "תימני", כיון שיהודי תימן בלבד נהגו לאוכלו והביאו מאכל זה מתימן לישראל. לא ידוע לי על עדה אחרת מהעם היהודי הנוהגת לאכלו.

לא ידוע הדבר לרבים, אך החילבה הינו מאכל כלל יהודי עתיק ביותר, אחד המאכלים העתיקים ביותר בישראל ובעולם שהיה נפוץ מאוד בארץ ישראל, מאות שנים לפני בית ראשון, עוד מתקופת יהושע בן נון, והוא מוזכר מספר פעמים במשנה ובתלמוד.

הרב יוסף קאפח זצ"ל כתב (הליכות תימן, ע' 211-212): "חלבה: עשויה מן התילתן ומשמשת לליפות המזון. יש נוהגים לטחון גרגירי התילתן "פלוס", היינו טחינה גסה כעין הגריסים. אבל על פי רוב טוחנים אותו טחינה דקה... אכילת התילתן בתערובת תבלין וירקות. זהו מנהג עתיק ומוצאו ממצרים: רמז לדבר אנו מוצאים בתלמוד ע"ז דף ל"ח עמוד ב': ת"ר בקפריסין וכו' ועיין רש"י ד"ה "שביללתא". בארמית קראו ל"חילבה" רוביא ור' בפרק "ראש השנה".

מצאתי את מאכל החילבה מוזכר 5 פעמים לפחות במשנה ובתלמוד ובמפורש בשמו העברי תלתן. להלן סוגיא תלמודית שמצאתי המלמדת על עתיקותו של מאכל החילבה. בתלמוד (בבא קמא דף פ' פ"א) כתוב: "ת"ר עשרה תנאין התנה יהושע, שיהו מרעין בחורשין ומלקטין עצים בשדותיהם ומלקטים עשבים בכל מקום חוץ מתלתן, וקוטמים נטיעות בכל מקום..."

בשלוש משניות נוספות מוזכר התלתן-החילבה במפורש, ותמיד בלשונה העברי: תלתן. נסתפק כאן בדוגמה אחת. במשנה (תרומות י, ה) כתוב: "תלתן שנפלה לתוך הבור של יין, בתרומה ובמעשר שני, אם יש בזרע כדי ליתן טעם, אבל לא בעץ. בשביעית ובכלאי הכרם והקדש, אם יש בזרע ובעץ כדי ליתן טעם".

או הלולבין שבו או את הפרח.

התלתן מוזכר גם בסוגיא בתלמוד הירושלמי, כפי שמפרט בעל הערוך. התלתן-חילבה, הינו צמח ממשפחת הקטניות, בעל עלים מורכבים הבנויים שלושה עלעלים, ומכאן שמו: תלתן, מלשון תלת, שלוש.

זוהי דוגמה נוספת לחיזוק המסורת שכתב מהרי"ץ בחיבוריו כי מנהגי התפילה התימניים מתקופת בית המקדש הראשון: "ומנהג זה מנהג קדמונים דקדמונים כמעט מימי הבית, כמקובל בידנו מאבותינו, שכל מנהגותינו בעניני התפילות מימות חרבן בית ראשון" (תכלאל עץ חיים, חלק ב' שחרית לפסח, דף ל"ה ע"ב, ועוד).

ידיד, ה"ד'ר' בנציון ברבי, סיפר לי כי בילדותו נהגו גם יהודי ג'רבה שבתוניס לשנות את המים של החילבה. להרחבה: מחקרים בסידורי תימן, כרך א' ע' 9-12, וכן בספר: מתימן לציון – תרבות לשון ספרות וחינוך, ישראל תשע"א, ע' 264 – 274.

מניתוח הסוגיות התלמודיות למדנו על עתיקות הרבה ביותר של מאכל התלתן בשמו העברי, וחילבה/חילבא/חולבה/חולבא בשמו הערבי המאוחר יותר, שהיה נפוץ בארץ ישראל כבר בכניסה לארץ, ועפ"י הסוגיא במסכת עבודה זרה, שהזכיר הר"י קאפח, הביאו העולים לארץ את המאכל ממצרים. פלא הוא שמאכל עתיק יומין זה נעלם משאר קהילות ישראל ומרוב ארצות המזרח התיכון, אך שמרונתם של יהודי תימן סייעה אף בנושא זה לשמר עד היום מאכל עתיק יומין זה. עפ"י תיאור בעל הערוך, יהודי ארץ ישראל נהגו לאכול את החילבה כפי שנהוג היום בקרב יהודי תימן, והיו משרים אותו במים כדי למתק אותו, ולפי הסוגיה התלמודית ופירוש מלאכת שלמה היו נוהגים לאכול גם את התמרות שלו. העלים שימשו גם למאכל בהמות.

מנהג תימן בשאילת שלום בשם ה'

הרב נהוראי יהב

של יריחו" ובמקום ריב"ל הובא: ר' יהושע דרומיא, ונראה שהוא אותו חכם) בכל אופן בפשט לשון המשנה מדובר באזכרת שם ה' ולכל הפחות אחד משבעת השמות שאינם נמחקים.

והנה בגמ' שבת יא, הובאה ברייתא שמגדירה באלו מקומות בבית המרחץ לא עומדים האנשים עירומים ולכן: "יש שם מקרא ותפילה וא"צ לומר שאילת שלום". ונראה שמעט מאוחר יותר - בבבל חדלו ממנהג זה לברך איש את רעהו בשם ה' ממש(אע"פ שלא נמנעו מלהישבע בשם ה' כדי לאמת דבריהם כגון

בסוף משנת ברכות פ"ט מובא שהתקינו חכמים שיהא מותר לאדם לשאול לשלום חברו בשם ה' כנלמד מדברי בועז לקוצרים(רות ב,ד): "ה' עמכם... ויאמרו לו יברכך ה'. בגמ' מכות כג,ב אומר האמורא ריב"ל שזהו אחד משלשה דברים שעשו בי"ד שלמטה והסכימו בי"ד שלמעלה להכרעתן (מקרא מגילה, שאילת שלום, והבאת מעשר) ואף אישור מגבוה ניתן לכך שהרי המלאך מקביל את פניו של גדעון השופט באמרו לו בשם ה': ה' עמך גיבור החיל!(אמנם בירושלמי ברכות ט,ה במקום הבאת מעשר הובא "חרמה

בכל אופן, בני תימן שמרו על מסורת ארץ ישראל (ודלא כרמב"ם בפה"מ) שלא נזקקה לפרשנות זו של הבבלי, ועד היום נהוג כשנפטר אדם מחברו מברכו בשם ה' ממש: "א-הים יהיה עמך" עדה"כ בדברים לא, ח, והלה משיבו: "וממך אל(לא) יחסר", וכן כשאחד מגרק לאחר הסעודה (עושה "גרפס") אומר לו חברו: "יהנה בטוב". והוא משיבו: "ייתן בריאותך! (הובא בסידור שיח ירושלם למהר"י קאפח עמ' תגכ), וכידוע החתן בתום סעודת המצווה מברך את הקהלה: "ברכתם אותי- א-הים יברך אתכם, שמחתם אותי- א-הים ישמח אתכם" (נזכר גם באבן ספיר, חדרי תימן, עמ' פא) בכך חוזר מנהג תימן לנוהג הקדום מימות המקרא לפיו, כדבר שבשגרה, מברכים ומייחלים איש לרעהו בשם ה', וכיוסף בשעתו ששם שמים היה שגור על פי(רש"י) וע"פ המדרש בב"ר(וישב פו אות ג) היה פוטיפר רואהו ממלמל בשפתיו את שם ה' וחשב שהוא לוחש מיני לחש, במצרים ויוצא...אמר- מה יוסף? תבן לעפרים אתה מכניס, קרוזין בכפר חנינא, גוזין בדמשק, חרשין במצרים? באתר דחרישין חרישין?... עד שראה שכינה עומדת על גביו הה"ד- "וירא אדוניו כי ה' אתו". וכך מברכים בשם ה' יונתן לדוד ויתרו למשה רע"ה, ומלכת שבא לשלמה וכן רבים, וכדברי ראב"ע (הושע ד, טו) על מנהג הנביאים: "ואחר שיהיה דבק בשם חייב הוא להזכיר השם בכל דבריו ולהישבע בשמו בעבור שיבינו ממנו כל השומעים הברואים שהוא דבק באהבת השם ותמיד שמו וזכרו שגור בפיו ובאהבתו אותו וכל העם ישמעו וילמדו ממנו האהבה והיראה". וכמובן משום שהקשר הוא הקשר של ברכת איש את רעהו אין שם ה' מוזכר לבטלה, אלא אדרבה אזכורו מהווה חזוק ליראת שמיים.

רב חסדא בברכות כד, ב: "האלהים! אם אמרה לי ר' יוחנן בפומיה לא ציינתא ליה" וכיוצ"ב), והיו מברכים רק בלשון "שלום עליכם" ולכן התפתחה פרשנות בבליית לדברי המשנה הזו שבעצם עוקרת דברי המשנה מפשוטה ולפיה "שלום" היא אחת משמותיו שלקב"ה ושזו כוונת תקנת החכמים לברך בלשון "שלום עליכם", וכך נאמר בגמ' שם: "שם גופיה איקרי שלום דכתיב ויקרא לו ה' שלום" (כלומר שגדעון בונה מזבח לה' במקום המזבח לע"ז של אביו וקורא לו: "פה אמר לי ה'- שלום" כלומר התגלה אליי(מצודות), או במשמעות של- ה' הוא שלומנו(רש"י). וכ"כ הרמב"ם בפה"מ(שם): "לפי שמילת שלום עשאה משמותיו של הקב"ה לפיכך בא להביא ראיה שזה מותר מבעז שאמר ה' עמכם והשיבוהו הם יברך ה'", והקושי ברור- איך זו ראיה? והרי בבעז לא נזכר לשון שלום?! אלא שרבנו מרכיב את מסקנת הבבלי על המשנה והדוחק מורגש. אמנם אפשר שגם בא"י מאוחר יותר הושפעו מכך עד שאמר רב המנונא(השלישי) משמו של עולא(חכם א"י): "אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ משום שנאמר: ויקרא לו ה' שלום"(שופטים ו), אך בכל אופן כ"ז אינו בירושלמי.

ומשום דברי הבבלי יש שנמנעים לומר בבית המרחץ "שלום עליכם" כפשט לשון השו"ע באו"ח סי' פד, א שאסר שם "שאלית שלום". אמנם יש מקילין כיון שמתכוון לשלום חברו ולא להזכרת השם(מובא במ"ב) וכבר כתב הרא"ש בתשו' שהכותב שלום ואינו מתכוון לשם ה' מותר למחקו, וגם מהר"י קאפח ציין שבתימן לא התייחסו למילת שלום בקדושה(הל' ק"ש פ"ג אות יט) ויש להוסיף שאילו היה קדושה בשם שלום היאך מותר לומר שלום לנכרי, אף כי אין לכפלו, משום קירוב הדעת(הל' ע"ז י, ה).

הרב ד"ר חננאל סרי

בעולם כתוצאה מסילוק השגחת ה' מעלינו (ראה גם דבריו בתחילת הל' תעניות). כך גם הצביע הרמב"ם על רעיון זה בהטעימו את מצות שמיעת השופר בראש השנה (הל' תשובה ג, ז). חוסר הכרה בהשגחת ה' על האדם נראה בעיני הרמב"ם כאכזריות, אשר מבחינה בפורענות ומסרבת למנוע אותה (ראה גם הל' אבל סוף פרק יג).

הרמב"ם אינו מתכחש לכך שישנו גורם אקראי למתרחש בעולם, אולם הוא מוצא דרך לשלב אותו בראיית העולם שלו. מי שמתרחק מהקב"ה או שלא זכה להתקרב אליו, הרי הוא חסר את השגחת הקב"ה ועם אובדנה של ההשגחה הרי הוא מופקר למקרות שבעולם (כאילו הקב"ה אומר אם ברצונך להסתדר בלעדי, הדרך פתוחה בפניך, אלא שתצטרך להתמודד עם סכנות רבות ומגוונות שמכיל העולם הזה, סכנות שקשה לראות כיצד תצליח לבדך להנצל מכולן). בדרך זו ניתן גם להבחין כיצד פועל עקרון החשוב, לפיו הקב"ה הוא מסקר הטוב בלבד – "אין דבר רע יורד מן השמים" (שכן הרע הינו מהדברים המאפיינים את עולמנו החומרי, וכל דבר רוחני שקשור בקב"ה הוא מהמצילים המסייעים לנו להחלץ מקשיי העולם הגשמי, מו"נ ג, ח).

בעבר סברו שמאפיין האקראיות שמאפיין את דרך פעולתם של חוקי הטבע נובע ממחסור בידע שלנו, מחסור שעם הזמן יושלם ואז עתיד המדע לשנות את אופיו ויוכל לחזות גם אירועים ברמה הפרטנית. בימינו מקובל כבר לומר שמדובר במאפיין עקרוני ששום ניסויים וחיידושים לא ישנו אותו. מדובר במאפיין עקרוני ויסודי של הטבע אשר ברמה הפרטית הוא מתנהל בחוסר וודאות (כך לדוגמה מוצגים הדברים בתורת הקוונטים).

תפיסות אלו המדברות על חוקיות סטטיסטית תואמות יפה את תפיסת הרמב"ם אשר מצד אחד מכיר בחוקיות ומצד שני משנן לאדם את עובדת יכולתו לעשות ולהשפיע בעולם. החוקיות מתקיימת בעולם כשבוחנים את כלל האירועים, אולם בתוך הכלל, עדיין יש לאדם אפשרות תימרון גדולה שבה הוא בוחר לעצמו את הכרעותיו. יש אם כן טבע לעולם, יש בחירה לאדם, ויש גם גמול בתוך כל מה שנראה כמקרות.

בשתי השקפות עולם מנוגדות דחה הרמב"ם בכתביו. האחת אשר רואה את כל המתרחש בעולם כמעשה ישיר של הקב"ה, ואינה רוצה להכיר בשום חוקיות הנראית לעינינו (א, עג, הקדמה שישית ושביעית, ובחתימת חלק א), והאחרת אשר רואה בעולם רק חוקיות שלפיה מתנהל העולם, ואינה מכירה כלל בהשגחה עליונה אשר מתערבת ומשפיעה על מהלכי המציאות (ג, יז). מהי אם כן ההשקפה הראויה לפי הרמב"ם? דרך האמצע כמובן. החוקיות המתגלה לעינינו חושפת את חוכמתו של הקב"ה, חכמה היכולה להביא אותנו להכרתו ואהבתו (ראה הל' יסודי התורה ב, ב ובמורה ג, כח). הרמב"ם גם לא שולל את אפשרות התרחשותם של ניסים, אלא שאלו מעצם טבעם נדירים מאוד עד שאין מקום לבנות על פיהם את מהלך חיינו השגרתיים (ראה אגרת תחית המתים).

עלינו להחכים ולהבין את עולמו של הקב"ה כדי לנהל את חיינו בחכמה, אלא שבכך מתעוררת הבעיה כלפי המרכיב השני של העולם – היותו מושגח על ידי הקב"ה. דווקא ההתקדמות שמאפשר לנו הידע המדעי מביאה פעמים רבות את האדם לתחושה שעולם כמנהגו נוהג ואין השגחה עליונה על מעשי האדם. כל אירוע יכול להראות כמקרה, כתוצאה של התרחשויות קודמות, וכאילו לא הקב"ה פעל כל זאת, ואין הוא משגיח ומשפיע.

הרמב"ם מתאר בפנינו תמונת עולם מורכבת לפיה אכן ישנה חוקיות הפועלת בעולמנו והיא לכאורה עובדת בצורה אקראית שאינה מבחינה בין פרט לרעהו. תחושת מקריות זו מפריעה לאדם לחוש את השגחת הקב"ה בעולם, וכדי להתמודד עימה מציג הרמב"ם מספר מצוות, שלדעתו באו לפתור בעיה זו. עשייתן מסייעת לאדם לראות נכון את המתרחש סביבו וממילא מכשירה אותו לנהוג בצורה הראויה ביותר לאותו מצב. לדוגמה, מצוות תרועת החצוצרות בעת צרה מוצגת על ידי הרמב"ם כאחת מהמצוות הללו (ג, לו). מצוה אשר מעוררת את השומעים לבחון את מעשיהם, מתוך הנחת יסוד מוצהרת שהצרה שהתרחשה איננה רק תוצאה של מקרות סתמית, אלא היא פורענות שהצליחה להתממש

מנהגים בקרב יהודי תימן

דוד חוברי

להלן מקבץ של מנהגי יום - יום כולל נימוסי שולחן ודרך ארץ שבין אדם לחברו.

- כשעני דופק בדלת הבית או פושט ידו לבקשת נדבה לעולם אין אומרים לו תשובה שלילית אלא אם אפשר נותנים לו משהו לצדקה ואם אין באפשרותך לתת יש לומר לו **"אללה יעטיק"** כלומר ה' יתן לך.
- כשמבוגר עולה לתורה כל בניו, נכדיו ואחיו הקטנים ממנו כולל אחייניו הנמצאים בבית הכנסת, עומדים במקומם בכל זמן שהוא קורא עד שמסיים הברכה האחרונה ואז מתיישבים, ואם העולה לתורה תלמיד חכמים גם חתניו עומדים לכבודו.
- אין משאירים נעל הפוכה שסולייתיה מופנית כלפי מעלה מפני שנראה כזלזול כלפי שמיים. **(ביחקור אללה)**.
- כשאדם נמצא בבית מרחץ ציבורי עליו להסתייר מבושו בטוחי המעבר ולהסיר הכסות מעליו רק בסמוך למקום הרחיצה ומיד שיצא ישוב ויתכסה כל זאת כאמור מטעמי צניעות בכלל וצנעת הפרט במיוחד.
- אדם העושה צרכיו צריך "לקנח" דהיינו לשטוף במים זאת מטעמי בריאות והקפדה על הגיינה אישית.
- אדם המטיל מימיו (מים קטנים), לא יעשה זאת בעמידה שכן זו דרכו של החמור. **(מא ישון מסניב אילא אלחמאר)**.
- כשסועדים ארוחה כלשהי ומברכים על הפת אין נוגסים בפה מפרוסת הלחם ואפילו היא קטנה אלא בוצעים ממנה ביד חתיכה קטנה הראויה ללעיסה ומכניסים לפה.
- לאחר ברכת "המוציא" אין חותכים את הפת בסכין אלא בוצעים ביד.
- אין אווזים חתיכת בשר גדולה ביד או שוק של
- עוף וכדומה ונושכים אלא חותכים בסכין, במזלג, בכף, או ביד ומגישים לפה.
- בשעת טיבול הלחם במרק בעזרת אצבעותיו יזהר לבל יגעו ראשי אצבעותיו במרק.
- כשיש הגשה מרכזית של מיני בשר לשולחן לא יושיט אדם ידו לקחת ראשונה אלא אם כן החל בכך החשוב שבמסובין לשולחן.
- לא ישתה אדם משקה כלשהו לצורך הרויית צימאנו בעמידה שכן זו דרכו של החמור. **(מא ישרב מיסנב אילא אלחמאר)**.
- אין להושיט סכין למישהו כשהלהב מופנה כלפי המקבל, במיוחד בשעת סעודה, שכביכול מעיד כלפיו שהינו רעבתן. אלא מגיש אותה הפוך כשהקת מופנת למקבל והלהב כלפי המוסר, יש בזה גם אפקט בטיחותי שלא ידקר המקבל.
- המגהק לאחר הסעודה מתן תחושת שובע אין צוחקים עליו אלא אומרים לו: 'תיהנה בריאותך' - **(יהניק באלעפיה)** והוא משיב: 'ה' יתמיד בריאותך' - **(אללה יעאפיה)**.
- אדם המבקר חבירו ומצאו בשעה שלומד תורה אומר לו: "חיין לפניך" והוא משיב לו "כי הוא חיין ואורך ימין".
- מי שמתעטש אומרים לו: "תתמיד" (תיעוד), כלומר תמשיך להיות בריא. (בדומה למה שאנו אומרים כיום 'לבריאות'), והוא משיב: "תתמיד בך הבריאות" **(עדאת עלייק אלעאפיה)**.
- באם נזדמן לאדם לשתות ישירות מבקבוק או מקנקן בהעדד כוס או ספל, שופך ממנו מעט תחילה, כדי לשטוף את פי הבקבוק או הקנקן שמה שתה ממנו מישהו לפניו, וממשיים לשתות שופך ממנו מעט ומחזירו למקומו. כל זאת מטעמי הגיינה אישית.

מוזיאון מורשת יהודי תימן

חוויה ערכית ייחודית לכל גיל

פעילות מיוחדת ילדי בתי הספר והציבור הרחב

במוזיאון תוכלו להנות מחוויה חינוכית הבאה לחשוף בפני התלמידים באופן יצירתי וייחודי את התרבות וההיסטוריה של יהודי תימן. בני הדור הצעיר יחשפו למסורת יהודי תימן המשמרת תרבות יהודית עתיקה האוצרת בתוכה ערכים גנויים ועתיקים. הפעילות תעניק להם היכרות והבנה של עולם תרבותי שהוא חלק חשוב ובלתי נפרד מהתרבות הישראלית המתחדשת.

הפעילות במוזיאון כוללת:

- סיור במוזיאון מלווה בהסברים שבו יצפו התלמידים בכתבי יד תורניים, חדר המורי, חדר הסעודה התימני, החתונה התימנית, חדר היולדת, המטבח התימני ועוד.
- סרטים המציגים את תרבות יהודי תימן מהיבטים שונים.
- סדנאות חווייתיות שירה תימנית מהדיוואן (ספר השירים), שירה תימנית המתארת את חיי האישה, ריקמה תימנית, קליעת כלים תימנים, סיפורים הנשזרים על תקופת החיים בתימן, מסע העלייה וההתאקלמות בארץ, ריקוד תימני, ריקוד תימני מודרני, המטבח התימני ועוד.
- חדר עיון וספרייה
- מערכי שיעורים
- אתר אינטרנט המפגיש ידע רב ותוכנות לימוד.

"סוף וקפיטום אל לעינת מנדלת מיוספת
והלעב. פחוק אלון סוף יסוף בני אל תלנית
אל מנדלת יסופית ותיבס רבן לעבס פילאליית
לכס ל חלק הלעב כתיבס פקפילס פתימנית
הביבסו" *בני און*

"פיו סרדס אל זוסף זעב צה פוקב
כתיבסן מנדס בו צמית לכקי.
כתיבס פתימנלית מתיבס פתימנית ומאוסף
זכר אל מנדלית וקף זיק תכנית ומסופית אל
זוז ביבוס צמית" *פתימנית*

"פתיבס מנדלת אל תכנית פתימנית חסון
כתיבס פתיבס זיק ל פתיבסן פתימנית
לפתיבס פתימנית פתימנית פתימנית
פתימנית מנדלת מנדלת זוז ולפתיבס

להזמנות חייגו: 09-8331325 כיכר העצמאות 11 נתניה

תולדות יהודי תימן במהלך המאה ה-19

דוד חוברי

עד אז נהגו המוסלמים לעשות זאת בעצמם אולם מעתה הם החליטו שזה לא מכבודם ולכן הטילו זאת על היהודים. הקהילה הייתה צריכה לשכור יהודים למשרה זו ולשלם את שכרם מקופת הקהל (קופה ציבורית) שעיקרי הכנסתה היו ממכירת העורות והחלבים של בעלי חיים שנשחטו וממיסי שחיטה נוספים. גזירה זו נותרה בתוקפה עד הדור האחרון לגולת יהודי תימן ונתפשה מצנעא לכל מרחבי תימן שם גרו יהודים. כמובן שהשכר ששולם לבעלי מלאכה זו (אלמג'חיפין) היה גבוה מעל השכר הממוצע במשק, זאת כדי לעודד אנשים לקחת מלאכה בזויה זו על עצמם, ואכן נוצר מצב אבסורדי שמצד אחד המשפחות שקיבלו על עצמם מלאכה זו, "נלחמו" לשמור על החזקה מדור לדור, כי אומנם זוהי מלאכה בזויה אך בצידה עמד שכר נאה, ומאידך זה גזל נתח חשוב מקופת הקהל שבלאו הכי הייתה מדולדלת ובעיקרין גרם לקיצוץ בשכרם של השוחטים והנזקקים.

מכל מקום תכליתה של גזירה זו הייתה להשפיל את היהודים והיא היוותה צעד ראשון לגזירות ורדיפות שהחלו מתחילת המאה הי"ט. המצב המדיני ברבע הראשון של המאה ה-19 הלך והתדרדר ובעקבות התערערות יציבותו של השלטון בתימן, התנפלו שבטי חאשד ובכיל על הבירה צנעא, מתוך מגמה לסחוט מהאימאם תשלומי כופר לשם הכרתו בעוצמתם ובהשפעתם, נוהג שכבר צבר וותק תקדימי עוד מימי סילוק השלטון התורכי משנת 1629, שאז שבטים אלו סייעו לשלטון המרכזי במיגורם של העות'מנים. מאחר וקופת האימאם הייתה מדולדלת הוא לא שעה לדרישתם והם הטילו מצור כבד על העיר שביחד עם שנת בצורת קשה ומגפת דבר שפשטה והפילה אינספור חללים, אוכלוסיית היהודים הלכה והתחסלה. לאחר כשנה בשנת 1809 השתפר מצבם במעט, מאחר וירדו גשמים והאימאם הזקן מת.

חומר ההיסטורי המצוי בידינו מתקופה זו הוא עשיר ומגוון, הן מכתביהם של בני התקופה, יהודים ולא יהודים ובמיוחד בזכות פרי מחקריהם של החוקרים בני זמננו.

כבר בשלהי המאה 18 אנו מוצאים שני חכמי דת מוסלמים המתפלמסים בינם לבין עצמם על מעמדם של היהודים וזכויותיהם, זאת על רקע הפריחה הרוחנית והכלכלית שהייתה מנת חלקם של היהודים במהלך המאה ה-18. אחד מהם מוחמד עלי אלשוכאני הציע ליישם הלכה למעשה שלוש גזירות שיבלמו את תהליך ההתאוששות של הקהילה והמשך פריחתה ולמעשה ימוטטו אותה לחלוטין. להלן שלוש הגזרות: (א) גזירת היתומים - שכל יתום ימיר דתו לאיסלם. (ב) גזירת המקמצים - שנועדה להשפיל את היהודים ומיד אפרט. (ג) גזירת גירושם של היהודים מתימן.

הרקע האידיאולוגי לכל הגזירות המוצעות, נטוע עמוק באחד מעיקרי הדת המוסלמית עוד מימי הח'ליף עומר, באמרה המיוחסת לו שבכל מרחבי ערב לא תהיה שום דת למעט האיסלם. ואומנם הוראה זו בוצעה הלכה למעשה בכל מרחבי ערב, החל מראשית ימי האסלם, למעט בארץ תימן שבה חייו היהודים מקדמת דנא.

למרבה המזל לא הצליח החכם הנ"ל במזימתו לגבי גזירת הגרוש וגזירת היתומים אם מפאת כתב ההגנה שכתב החכם השני עבדאללה בן עיסה אלכוכבאני ואם בגלל הזיכרון הצרוב בתודעתם של המוסלמים המקומיים מכישלונם בגלות מוזע. אך יחד עם זאת גזירת המקמצים (אלמג'חיפין) כן נתקיימה במסגרתה דרשו השלטונות מן הקהילה היהודית בצנעא להקצות לרשותם ארבעים וארבעה איש לשם ביצוע מלאכה בזויה זו שכללה ניקוי וטיהור בורות השופכין, איסוף הצואה לשם הסקת תנורי בתי המרחץ והמקוואות הציבוריים, ניקוי הרחובות מנבלות כלבים, חתולים ושאר בעלי חיים.

כַּרְכֶּם, הַרְד Curcuma longa

רופי' זוהר עמר

נכלל במשחות המועילות מפני הגרב ומייבש את המורסות, וטבעו חם ויבש.

שורשי הכורכומה יובאו לתימן מאזור הודו. השימוש העיקרי היה כתבלין. היא הפכה לסמלו של המרק התימני הצהוב הודות לאבקת הכורכומה והחוו'יג' (תערובת תבלינים) המוכנסים לתוכו. אולם הוא גם שימש את הנשים לצביעת הגוף כמו גם בחנא (כופר). הרב עמרם קורח, הרב הראשי האחרון לגולת תימן כתב שהיו סופרי סת"ם שהיו צובעים את יריעות ספרי התורה ב"הרד" לשם קבלת גוון צהוב.

שימושים רפואיים רבים נעשו ברפואה המסורתית התימנית: טיפול בכאבי בטן והפרעות במערכת העיכול והרעלת קיבה כתוצאה מאכילת בשר שאינו טרי. כמו כן, נגד כאבי ראש באמצעות רטיות המונחות על המצח. בתערובת עם שום, מלח ושמן הכינו תחבושת שהונחה על הגב לשיכוך כאבים. תערובת עם סממני בושם כמו גרניום ריחני (עטרה) ופיגם לטיפול בדלקות באבר הנשי. נגד יבלות היו שמים עליהם קנה שורש שרוף בעודו חם.

* מתוך האנציקלופדיה לצמחי תימן (בהכנה). ניתן לבקר באתר של המחבר "קדמוניות הטבע" ולמסירת מידע אותנטי לכתובת: amarzoh@gmail.com

צמח רב שנתי, ממשפחת הזנגווילים, בעל קנה שורש ארוך ומעוגל. לצמח שושנת עלים זקופים וגדולים (עד 60 ס"מ). הפרחים בגוון לבן-ירקרק ולעיתים וורוד. מוצאו בארצות דרום מזרח-אסיה הטרופית. השימוש העיקרי נעשה מקנה השורש; בעוד טרי תוכו בגוון כתום וכאשר הוא מתייבש צבעו צהוב.

הצמח לא היה ידוע באזור המזרח התיכון בעת העתיקה והוא נפוץ רק בעקבות כיבושי האסלאם. נראה שהשם הערבי "כַּרְכֶּם" (كركم), הוא מאוחר והועתק מהשם של ה"כַּרְכֶּם" (*Crocus sativus*, בערבית: זעפראן) הנזכר במקרא בין סממני הבושם (שה"ש ד, יד). אכן משניהם הפיקו צבע צהוב, אבל מהכורכומה אין מפיקים בושם. בפירוש של רבנו נתן אב הישיבה למשנה: "וממיני הצובעים הפואה והרכפה" (שביעית ז, ב) פירש העורך התימני את הרכפה עם "אלהרד", שמו הנוסף של הכורכומה בתימן ובאתיופיה.

אבן ג'ליל רופא ועשבונאי אנדלוסי (944 – 994 לערך), ציין שהצמח לא נזכר בספרי הרופאה של היוונים והוסיף שהשם "הַרְד" (هرد) היה בלהג אנשי סוריה וארץ ישראל:

אלכרכם - הוא סם מרפא שאנשי עיראק קוראים לו כרכם, והוא השורשים הצהובים, והוא שורשים קשים הדומים לזנג'ביל וכאשר שוחקים אותם אתה תראה שהאבקה שלהם צהובה, ואנשי אלשאם קוראים לו הרד, והוא

מעגל חיי משפחה אהובה בן שלום

בנוסף מתחיל רגש אשם שאין מענה לבעיות או שבן הזוג לא תומך. המשבר עלול להיות קיצוני יותר ככל שהפער בין הפנטזיה של ההורה להיות הורה מושלם לבין המציאות – גדל.

אחד הדברים שמאפשר פתרון לשלב הוא ההבנה שיש לנהל את המשפחה כמו ארגון לכל דבר. עלינו להבין שכמו בארגון גם במשפחה צריכים להגדיר מטרות, כללים, תפקידים, תרומה ותמורה. וכל זה תוך הצבת גבולות ברורים. ברגע שאנחנו שומרים על גבולות אנחנו פנויים לעשות דברים אחרים.

את הגבולות אנחנו שמים לעצמנו כלומר זה המקום שהורה יכול להגיד לילד: לא מתאים לי. הצבת הגבול מאפשרת להורים ליצור נפרדות גם בתוך כל התלות בילדים.

דוגמא: ילד בכור, יש לו עוד 2 אחים והוא נכנס לכתה א'. אם האמא לא תדע לזהות גבולות היא עלולה למצוא את עצמה מעורבת בהכנת שיעורי הבית, מוחקת, מתקנת, מדברת עם המורה וקובעת לילד עונשים אם הוא לא מצליח. האמא עלולה למצוא את עצמה משקיעה אנרגיות רבות על חשבון הילדים האחרים דבר שעלול לגרום לתיסכול ולסוג של משבר. רק הבנת המחיר והצבת גבולות מתאימים תוכל להחזיר את האיזון בניהול הבית.

הצורך בגבול נובע מכך שיש להורים צורך בסימביוזה עם הילד בתקופה הראשונה. אם מבינים את הגבולות זה מאוד עוזר לא להיכנס למשברים מיותרים.

בגליון הקודם דיברנו על הגשר לקשר בגליון זה נדבר על מערכת האחים.

ילד הראשון במשפחה הופך להיות בכור כאשר נולד לו אח. מרגע היוולד האח נוצרת למעשה תת מערכת במשפחה שהיא תת מערכת אחים.

עם הגעת הילד השני מתחילות השוואות החל משלב ההריון, אוכל, שינה ועד לזוגיות ועוד נושאים שמעסיקים את ההורים והופכים את שגרת היומיום שלהם למאוד מורכבת.

בתחנה זו הורים נדרשים:

1. לפיתוח מיומנויות במשא ומתן מול הילדים, מול בן הזוג ומול הצוות החינוכי.
2. לפיתוח נפרדות בין הבית לבין החוץ. ההבנה שהבית הוא מערכת שלמה מול המערכות האחרות ונדרשת הגדרת גבולות.
3. לפיתוח גמישות – ההורים נדרשים מעת לעת לקבל החלטות בין ילד שזקוק להם יותר לעומת ילד שזקוק להם פחות. ואז ההורים נדרשים לפתח מיומנויות איך לחנך את הילד הראשון כך שיכיל את אחיו. לדוגמא: הפעם הראשונה שילד ראשון ישמע שאין להורה זמן זה כאשר נולד לו אח.

הפוטנציאל למשברים בתחנה זו הוא גדול. על פניו נראה כי אנחנו אמורים להיות שמחים כי הרחבנו את המשפחה והבאנו עוד ילד. אבל דוקא מעצם הפרת האיזון הזו עלול להיות לנו משבר. ההורה מרגיש שיותר קשה לו.

שיבה יסליני / ולא עזב יבכני

מוטב זקן ישמחני, מאשר רווק יעציבני.

שיבה ומקדאר / ולא צבי וחקואר

קן עם כבוד, עדיף על צעיר משפיל
פירוש: המונח "חקואר" פירושה בתימן הפניית אצבע מזלזלת מול פני הזולת.

**קולו למן קד תזונג / קד עמרה זלג /
קד באע ביתה וחג / ואמסא פי אלדרג**

מרו למי שהתחתן, שחייו כבר החליקו, מכר ביתו ועלה לרגל,
ונשאר ללון במדרגה.
פירוש: המשל מבוסס על שיר היתולי מתוך השירה העממית.

מאוצרות המוזיאון

ד"ר כרמלה אנדר

חרז מסלס: **תליון קמייע**

מקום: **צפון תימן**

תאריך ייצור: **סוף המאה ה-20**

חומרים: **כסף**

מידות: אורך בית קמייע – 18 ס"מ,

היקף בית קמייע 7 ס"מ.

אורך: 14 ס"מ שרשראות – 10 ס"מ,

לוחית – 14.5 ס"מ על 3 ס"מ.

תיאור הפריט: קמייע זה נענד כתליון במרכז ענק של חרוזי כסף וענברים, או כחלק מענק הלאזם הגדול. לתליון זה תוספת של לוחית מלבנית תחתונה, היוצרת פריסה של שרשראות זנב השועל. את בית הקמייע ואת הלוחית מעטרים שורה של מעוינים (למע) וורדות (מסבועאת), שילוב נפוץ בתכשיט התימני.

ר' משה בן סעדיה קטיעי:

סבו של הראב"ד החמישי (משה בן סעדיה עליו כתבתי בגליון הקודם). נולד ב-1640 ונפטר ב-1715. היה דיין בבית דינו של ר' זכריה הכהן (ראב"ד שני) ושל הבא אחריו ר' שלום הלוי חמדי (ראב"ד שלישי). בזמנו היה מעבר למטבע המקומי שנקרא מאז קירש חג'ר זהו מטבע ה"מריה טרזה" האוסטרי שהיה מטבע גדול ומוכר בתימן כמטבע עובר לסוחר, מטבע זה היה יקר יותר ב-20 אחוז מהמטבע שקדם לו (קירש דהב). הוא העתיק את חיבורו הקבלי של ר' יוסף קארו "מגיד מישרים" בשנת 1680.

ר' שלום בן חיים צבטאני:

דיין חבר ל ר' משה בדיוק בן גילו היה רבו של ר' צאלח זקנו של המהרי"ן. עמד על דעתו בשימור מסורת הכתיבה בס"ת על פי קדמוני תימן.

סיוע במימון לטיפול שיניים ליוצאי תימן ועדן

הקרן ע"ש פנחס יהודה והאגודה לטיפול חברה ותרבות מורשת יהודי תימן מכריזים על מתן סיוע לטיפול שיניים למשפחות נזקקות מקרב יוצאי תימן ועדן. משפחות של יוצאי תימן ועדן המקבלות הבטחת הכנסה מהמוסד לביטוח לאומי או המטופלות במחלקות הרווחה יכולות להגיש בקשה לסיוע בקבלת טיפולי שיניים. הבקשות יוגשו באמצעות טפסים שניתן לקבל במשרדי האגודה לטיפול חברה ותרבות מורשת יהודי תימן בכיכר העצמאות 11 נתניה.

לפרטים: טל': 09-8331325 | פקס: 09-8614712 | מייל hatemanim@gmail.com
הזכאים בהתאם לקריטריונים הללו יקבלו טיפול במרפאות שיניים של רשת כללית סמייל. (הטיפולים לא כוללים הלבנת שיניים, יישור שיניים ואורתודנטיה).
סכום ההשתתפות לכל מטופל עד 6,000 ₪.

האגודה פעילות

מוזיאון יהדות תימן | המכון לכתבי יד ע"ש יחיר גרמי | ספריית עיון ומחקר | ארכיון המוסיקה והצליל בניהול איתמר פנחס | פעילות בקרב העולים החדשים מתימן | הוצאת כתב העת המדעי-תימא | הוצאת כתב העת - תהודה | המכון לחקר יהדות תימן ותרבותה ע"ש עובדיה בן-שלום | ימי עיון ותרבות | הוצאת ספרים | מלגות לסטודנטים